

Inleiding

De zebra en de dolfijn in ons

Wat voorafging

De Tweede Wereldoorlog overkwam de mensen die ik als kind leerde kennen als een conflict van en door ‘anderen’, boven je hoofd, misschien wel rond veel geld en machtontplooiing die in een andere wereld speelden. Mijn vader was net voor de Eerste Wereldoorlog in Antwerpen geboren, aan de rand van de volkswijk de Seefhoek. Hij was een nakomertje uit een klein bakkersgezin en bracht reeds op zijn zes à zeven jaar brood rond met een hondenkar, voor en na schooltijd. Rond zijn puberteit verloor hij zijn moeder aan tuberculose; een tiental jaren later stierf zijn oudere zus aan dezelfde ziekte. In de volkswijken was dit een permanente dreiging, zei hij ons. Mijn grootvader langs vaderskant bakte en bracht het brood rond, maar belandde na de dood van zijn jonge vrouw steevast in een van de kleine cafés in de buurt. Mijn vader vertelde soms hoe hij, het kind op de lagere school, zijn vader dan moest gaan zoeken en naar huis brengen. Na thuiskomst van zijn late broodronde voederde hij de honden en werd dan geacht om ook nog zijn huiswerk te maken. Hij maakte net zijn lagere school af en begon dan als hulpje mee te lopen bij andere kleine middenstanders in de buurt. Uiteindelijk werd hij loodgieter en begon een jaar voor de oorlog een eigen bedrijfje. Om vervolgens direct opgeroepen te worden voor de Tweede Wereldoorlog, en na bijna een jaar weer naar huis gestuurd te worden omdat België toen veroverd was door de troepen van Hitler. Toen ik later inzicht kreeg in de leefsituatie van kinderen uit mijn buurt, en nog later van de nieuwe bewonertjes van de Seefhoek (met scholen waar soms tientallen talen onder hun leerlingen worden gebruikt), werd me duidelijk hoe mijn vader vandaag het risico gelopen zou hebben om als kind en puber met het gerecht of met de psychologische screeningbureaus in aanraking te zijn gekomen. In de tijdscontext die de zijne was, voor en na die Tweede Wereldoorlog in het toen arme en vervuilde stedse deel van Vlaanderen, vielen jongens uit families in de buurt ook ten prooi aan de propaganda: hij vertelde hoe hij op het einde van de oorlog jongens uit de buurt in de lokale gevangenis wat eten of kleren was gaan brengen, met totale verwarring over

hun lot langs beide kanten. Hem was dat bespaard gebleven; hij had alleen van tijd tot tijd gedurende zijn leven depressies, omdat hij vaak bevreesd was om tegen die wereld van de hogere machten in de fout te gaan, zonder te begrijpen waarom. En hij zei me wel tien keer dat hij op de lagere school een zeer goede leerling was geweest, maar ook een jongetje dat zelf maar de weg in het leven moest vinden.

Mijn moeder liep school tot haar twaalfde, waarna ze als naaister in dienst ging bij een atelier waar reeksen meisjes in 'kleermakerszit' bovenop een lange tafel gezeten de hele dag kostuums moesten naaien. Zij was een schrandere vrouw, die zelf begon te lezen zoals haar vader, de 'dokwerker' (havenarbeider). In de loop van haar leven probeerde mijn moeder die gemiste kansen, die ze deelde met mijn vader, goed te maken door zelf De Beauvoir te verkennen, naast talrijke andere psychologische en filosofische boeken. Dat was een moeizame tocht naar kennis, die niet voltooid kon worden omdat het dagelijkse werk en de opvoeding van de kinderen alle tijd en energie opeisten, en omdat de afstand van de volksbuurt naar het denkende segment van de bevolking niet door een individu alleen overbrugd kon worden. Als kind van deze mensen, en van de gehele context rond hen, kwam ik op de wereld in een tijd waarin Vlaanderen (en andere Europese gebieden) geopend moest worden voor het moderne kapitalisme na die oorlog, en dus onderwijs en hogere scholing een prioriteit werden van beleidspartijen. Vermoedelijk is het ook daarom dat ik zo diep doordrongen ben van de rol van contexten voor mensen.

Toen ik dan, door toevalligheden en zogenaamde vrije keuze, in de filosofische studies belandde van de Universiteit van Gent, heb ik me gelaafd aan de enorme inspirerende zoektocht van mensen zoals Leo Apostel en Jaap Kruithof, humanisten in de naoorlogse tijd in dit land. Mijn vraag aan hen draaide echter vanaf het begin over de representativiteit van de denkers uit onze geschiedenis: bijvoorbeeld waarom het Antieke Griekenland vereren, een slavenmaatschappij waar ook de vrouw geen publieke rol kon vervullen? Waarom het volgens mij autoritaire denken van een kampioen-gelijkhebber zoals Plato als model opvoeren aan de langzaam zichzelf bevrijdende jongere van de twintigste eeuw? Waar waren de denkers van andere culturele tradities? Waarom blijven wij geloven dat denken als het ware los kan bestaan van de ecologische-economische-culturele contexten waarin het groeide en leeft? Ondertussen volgde ik mijn eigen parcours en werd veel later ook voorzitter van wat vroeger en nu opnieuw het Humanistisch Verbond van Vlaanderen werd genoemd. Die combinatie

van bewustzijn van het belang van context en enkele inzichten in wat humanisme zou zijn liggen aan de basis van dit boek. De voor mijn smaak manifest antihumanistische trends in de huidige westerse wereld (bv. in populisme en religieus gedreven extreemrechts) en de blindheid voor de ontsporingen van de westerse, ook humanistisch gedreven beleidsopties uit de voorbije decennia sturen mijn kritische houding.

Ongeveer vijftien jaar geleden is me dan gevraagd om de Willy Callewaert-lezingen te houden aan de Vrije Universiteit Brussel. Mijn betrokken en tegelijk kritische opmerkingen over humanisme vonden toen een neerslag in het boek 'De strepen van de zebra'. Die zebra stond en staat voor de mens: het dier is een ontembaar paardachtige; en ook, alle zebra's lijken op elkaar, maar hun strepenpatroon is individueel verschillend. Ik riep toen op om verschil, en dat betekent ook culturele en levensbeschouwelijke verschillen, te omarmen omdat de verstedelijkte en steeds diverser wordende mensheid dat dringend nodig heeft.

In de tussentijd is de wereld in heel snel tempo verder veranderd. Sommige van mijn voorspellingen van toen zijn uitgekomen: de culturele diversiteit is nog groter geworden (door migraties, vluchtelingenstromen ook) en wordt door rechts-populisten wereldwijd gebruikt om mensengroepen vooral tegen elkaar op te zetten. Tegelijk zijn enkele andere dynamieken, die ook door de mens worden veroorzaakt of versterkt, tot wasdom gekomen: de klimaatopwarming is levensbedreigend geworden, de terugval van biodiversiteit voltrekt zich in recordtempo, de structurele ongelijkheid tussen mensengroepen verdeelt de wereld opnieuw en mondiaal in 'haves' en 'have-nots', de armoede stijgt weer alarmerend en brengt migratiestromen op gang, en de feitelijke interdependentie tussen alle mensengroepen op aarde leidt binnen een neoliberaal wereldklimaat naar het zogenaamde Surveillance Capitalism (zie hoofdstuk 7) en dus een antihumanistische en antidemocratische horizon. Ik vermeld de alom neergedaalde COVID-19-pandemie (en haar voorspelbare opvolgers) niet apart, omdat ik die ontwikkeling eerder als een gevolg van een bepaalde omgang met de natuur zie, dan wel een belangrijk causaal element op zich.

Daarom herformuleer ik mijn voorstel van vijftien jaar geleden om nog een ander aspect van de menselijke soort, haar dolfijngehalte, in de schijnwerpers te zetten. Wie daarin geïnteresseerd is, kan in de literatuur vinden dat dolfijnen sociale zoogdieren zijn, die niet enkel hun jongen en soortgenoten maar zelfs andere soorten (zoals de mens) aantoonbaar helpen

in noodsituaties. Bovendien ontwikkelden zij een complexe taal (met een twintigtal verschillende klanken), die sociale codes heeft, en tonen ten slotte leerprocessen en wendbaarheid in het leren waar de bonobo's primitief bij ogen. De neurowetenschapper-gedragsonderzoeker Tomasello (2009) toonde aan dat de leerontwikkeling in de eerste drie jaar bij het nageslacht van de mens en de bonobo sterk parallel opgaat, waarbij de bonobojongen toch maand na maand 'minder' ontwikkeling tonen en ook veel minder neiging tot empathie dan het menskind. De ontwikkeling van de dolfijnjongen nu verloopt volgens een curve die mooi tussen die van de bonobo en de mens in ligt. In vele opzichten (denk ook aan de taal) is de dolfijn als sociaal dier ons vermoedelijk meer nabij dan de mensapen, die we recent als onze zogenaamde biologisch meest verwante soort hebben leren zien. Hieruit kunnen we concluderen: de mens is intrinsiek divers (zoals de zebra) en intrinsiek sociaal (zoals de dolfijn). Het neoliberalisme is in die zin een ontwikkelingsongeluk in de recente westerse geschiedenis dat die sociale en culturele kenmerken negeert en schaadt. In die neoliberale beweging wordt een breed en noodzakelijk humanisme meteen ook naar de schroothoop van de geschiedenis verwezen: 'greed is good' luidt de boodschap, en humanisme is dan de misplaatste en gedateerde houding van een oude tante die te lang blijft leven en de 'voortuitgang' in de weg staat. In mijn beeldspraak: de dolfijn is 'overrated' en kan maar het best verdwijnen samen met die economisch irrelevant geachte biodiversiteit.

De zebra-metafoor had ik al centraal gezet in de eerder vermelde lezingen. Het dolfijngehalte ontbrak. De rampkoers waarop de mensheid zich toenemend lijkt te bewegen, samen met de ontkenning-redeneringen die de voorbije jaren de officiële politiek soms dreigen te beheersen en veelal een excuus verschaffen om niet of hoogstens te weinig de steven te durven wenden, noodzaken me om die hier meer uit te werken. Omdat mensen en zeker mensengemeenschappen complex zijn, is het nodig om deze twee (en misschien nog wel andere positieve metaforen) samen te smelten tot één zin wanneer we het over mensen, menselijkheid en humanisme hebben: zebra's en dolfijnen zijn onze meest nabije soorten, en niet haantjes (zoals in het neoliberalisme) of mieren (zoals in dictaturen).

Wat ons nu overkomt

In het ‘rampjaar’ 2020 heb ik fantastisch positieve zaken gezien en meegeemaakt. Ik maak een niet-exhaustief lijstje:

Terwijl een ongekend virus zich razendsnel verspreidde en miljoenen slachtoffers (zeer zwaar zieken en doden) maakte over de hele wereld, bleek in de landen met het beste economische herverdeelsysteem ter wereld (daar waar de neoliberale waan dus nog niet alles stukgemaakt had) dat de overheid een bepalende rol ging spelen om de gezondheid en het economische welzijn van ongeveer de hele bevolking te beschermen. In de landen met de sterkste neoliberale inslag (de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk) was de ravage het grootst: economische belangen primeerden ook langer op volksgezondheid.

Bij datzelfde gebeuren werden op zeer vele plaatsen talloze uitingen van relatief spontane solidariteit opgemerkt: professioneel door de zorgsector die binnen de heersende beperkingen echte heldenmoed en vanzelfsprekende inzet vertoonde, en binnen andere sectoren die slechts beperkt misbruik en vooral veel overgave lieten zien.

In geen tijd werden essentiële van (relatief) bijkomstige activiteiten onderscheiden door overheden, gedragen door nagenoeg de hele bevolking: zorg, voedsel, onderwijs werden door overheden aangeduid en gesteund als essentieel. Vele andere, bijvoorbeeld beursactiviteiten, toerisme, en de veel geprezen marktlogica in de economie, bleken als vanzelf bij de niet-essentiële zaken te belanden, met instemming van nagenoeg iedereen. Mischien kan dit een aanzet zijn tot een echt politiek gecontroleerd marktleven in de toekomst: hou de wezenlijke dingen buiten de greep van marktmechanismen en privatisering, en controleer dat streng door de politiek. De markt als ruilvorm (in geld of anderszins) kan daarin zeker een plaats hebben, maar die lijkt toch eerder beperkt of als ‘middel’ te moeten worden gedacht. Feitelijk zagen wij in de coronalockdowns hoe de rol van de markt zich vaak beperkte tot wat minder essentieel is. Toch? Natuurlijk zijn er discussiepunten gebleven: waarom werd bijvoorbeeld cultuur meestal als niet-essentieel gezien? Ik bedoel hier vooral naast de cultuurhuizen, de ‘schone kunsten’ en ander sterk gestructureerd aanbod de waardering voor samen te genieten sociaal en esthetisch aanbod. De lezer kan zelf de oefening maken: in hoeverre voel ik me meer voldaan, gelukkig, ontroerd, enz. wanneer doel en creativiteit in mijn beleving van de wereld sterk verschaalt? Denk schoonheid en ontroering eens weg uit de wereld, en je

houdt een schrale en onbevredigende wereld over, meen ik. Waarom is ook geestelijke gezondheid in de media en ook in de beleidskringen toch overwegend minder belangrijk ingeschat dan sommige economische factoren?

Dat noem ik het schitterende en positieve nieuws van dit 'rampjaar'. Probleem is: zullen we dit onthouden en ons gedrag nu ook grondig aanpassen in de toekomst? Bovendien, zoals ik hier en elders al enkele keren beschreef, zijn een paar mondiale problemen met een echt levensbedreigend karakter via een ontspoord marktdenken (neoliberalisme, privatisering van alles inclusief natuur, lucht, militaire faciliteiten, enz.) de laatste jaren bijzonder duidelijk naar voren gekomen. Zij raken, zoals de pandemische uitschuiver van '19-'20-'21, aan de essentiële voorwaarden voor overleving. Vraag is of we dit nu eindelijk willen beseffen en inderdaad de 'ongereguleerde' markt (in neoliberale tijden) op die vlakken terugdringen en controleren, en met welke soort overheid willen we dat doen? Een update van humanisme moet zich hiermee bezighouden, is mijn stelling: duidelijker geformuleerd is dit de vraag in hoeverre een 'liberaal' humanisme geen interne contradictie zal blijken.

In recente publicaties heb ik al enkele malen de mondiale ontwikkelingen vermeld waarin we als mensheid een belangrijke en soms een centrale rol spelen. Tegelijk lijken we de verantwoordelijkheid voor onze daden niet te willen opnemen en veranderen ons gedrag dus niet of onvoldoende. Terwijl iedereen nu al langer dan een jaar de mond vol heeft over de coronapandemie die ons als een Bijbelse plaag overvalt, is spreken en actievoeren rond de diepe en extreem impacvolle klimaatopwarming op de achtergrond geraakt. Een typische vorm van ontkennen is dan om 'het virus' een wil en persoonlijkheid te geven, waardoor het virus dus schuld kan aangerekend worden. Dat is magisch denken, en toch nagenoeg vanzelfsprekend.

In de media staat daar tegenover dat wij, mensen, verkeerd behandeld worden door dat 'slechte' virus. We willen allemaal weer op reis, zelfs tegen regeringsvoorschriften in. We willen volop consument zijn met koopjes vanuit de hele wereld, die ons aan geen prijs geleverd kunnen worden. Wij menen zelfs het recht te hebben om te bepalen wie wel en wie niet toegang mag hebben tot die luxe: wie niet 'van hier is', mag ook niet 'naar hier' komen, zelfs als de overlevingssituatie in zijn thuisland kapot wordt gemaakt door de klimaatomslag die door het rijke deel van de wereld veroorzaakt of in elk geval versterkt wordt. 'Van hier' (autochtoon, eigen volk, enzovoort)

wordt gekoppeld aan rechten, en internationale afspraken kunnen dan zelfs de schop op, zoals de populisten dat uitschreeuwen. Internationale verdragen (zoals de Conventie van Genève of de Parijse klimaatakkoorden) moeten dan opgezegd of herschreven worden, want zij dateren in de ogen van die sprekers uit een tijd van naïef kosmopolitisme of overdreven caritas. Nog meer algemeen wijzen sommige denkers erop dat de liberale maatschappij in brede zin onder vuur ligt, door de golven van religieus fundamentalisme met militaristisch karakter (Höhne & Meireis, 2021), en door de populistische regeerders die in verschillende landen de macht grijpen.

Dat klinkt allemaal herkenbaar, neem ik aan. Wat ons echter overkomt, is van een andere orde dan die ideologische verhalen doen vermoeden. Natuurlijk zullen die verhalen gretig gedeeld worden, zelfs in het bewustzijn van mensen met eerlijke bedoelingen maar tegelijk te beperkte inzichten. Wie wil niet het goede doen tijdens en na een lockdown door een ogenschijnlijk onstuitbare virusuitbraak? Maar een heel zelden vermeld feit is dat we over de voorbije decennia van ‘vrije markt’ in de feiten mondiaal interdependent geworden zijn: onze Volvo-wagen rijdt niet zonder onderdelen vanuit de hele wereld, onze gsm werkt niet zonder grondstoffen uit Congo, wij kweken in Europa geen bananen maar wel te veel varkens- en rundsvlees waarvoor we massaal soya invoeren uit Brazilië, we hebben (naast de stilaan opkomende wind- en zonenergie) verregaand onvoldoende brandstof om onze economie en onze individuele consumptie nog maar bij benadering gaande te kunnen houden. Ons vakantiebegrip impliceert dat we voor geen prijs naar het andere einde van de wereld kunnen vliegen, waar we bovendien nog eens de levenswijze van thuis kunnen voortzetten. We voeren scheepsvrachten goederen de hele wereld rond om daar gekocht en verkocht te worden. Enzovoort.

Dat en vele andere aspecten van de postmoderne levenswijze zoals die door de zogenaamde vrije markt als ‘realiteit’ aan elke volgende generatie wordt voorgehouden, veroorzaken een zeer diepe, structurele en levensbedreigende klimaatopwarming met alle gevolgen van dien, naast ook minstens vier andere mondiaal ontwrichtende verschuivingen, zoals de vergrote vatbaarheid voor pandemieën. Wanneer in de middeleeuwen in onze streken de pest via de ratten (en hun vlooiën) toesloeg, dan was ook de slordige manier om water te gebruiken dat gecontamineerd werd door openbare, ongecontroleerde afval van huishoudens (de ‘riool’ of de afvoer van besmette lijken was dezelfde rivier of gracht waaruit drinkwater werd geput, bijvoorbeeld) een belangrijke oorzaak van de epidemieën. Met ons

huidige winstgerichte verkoopssysteem van goederen en ‘vrij’ verkeer van personen de wereld rond creëren we bij wijze van spreken mondiale afvoerleidingen en/of autostrades voor ziektenverspreiding. Dat niet inzien is een gevaarlijke vorm van myopie.

Wie in deze context durft speken over humanisme als een universeel bedoelde positieve toekomstvisie, wordt al snel weggezet als een dromer, of erger nog: als een nostalgicus. Want was dat niet die gedachtestroming van eeuwen geleden waarbij de mensheid als geheel in het vizier zou komen? De ‘realist’ van vandaag weet wel beter: het individu gaat het verschil maken, en dat individu moet in een ‘vrije markt’ kunnen spelen zonder hindernissen van de gemeenschap – laat staan de mensheid – om welvaart te kunnen realiseren. Dat is de belijdenis van de neoliberal: de accidenten onderweg, zoals de COVID-19-pandemie of de klimaatopwarming moeten in die visie met een korrel zout genomen worden. Ofwel kunnen ze nog ontkend worden (zoals Trump, de Bach-broeders en anderen doen), ofwel als randfenomeen ergens in een of ander onderdeel van beleid een plaatsje krijgen (zoals de meeste regeringen in democratische landen vandaag doen, zelfs tegen een iets meer gedurfde EU-politiek in). De nog niet bestaande technologische oplossingen zullen de mensheid en de natuur wel uit de crisis helpen, geloven we dan. Wie wijst op feitelijke mondiale interdependentie en daarbij aansluitend op de nood aan actie van allen met gelijke rechten voor allen, wordt een vijand van de consument genoemd: racismeconflicten nemen sterk toe, sociale strijd wordt juridisch weer strafbaar gemaakt (aanslagen op het stakingsrecht in onze landen), wetenschappelijke gegevens die kritische vragen bij de gang van zaken stellen worden afgedaan als ‘fake news’ door machtige politici, enzovoort. Maar opnieuw: interdependentie is een feitelijk gegeven, dat we nog niet genoeg onder ogen willen zien.

Wanneer mijn feitelijke constatering van interdependentie wereldwijd klopt, dan wordt een ideologie die mensen laat samenwerken en eenheid in verscheidenheid ernstig neemt, adequater dan elke verdeel- en heerspolitiek van neonationalisme, eigen volk eerst of suprematiedenken van raciale of historisch-culturele aard. Dit is elementair logisch denken. Waarom denkt de gemiddelde ontwikkelde burger dan niet zo?

Ik wijs geen schuldigen aan. De humanisten of het humanisme zijn niet de oorzaak of zelfs niet de kwaadwillige aandrijvers van deze grondige ontsporing uit de voorbije generaties. Vele goede bedoelingen en oprechte manifestaties van medevoelen door humanistisch geïnspireerde mensen en groepen hebben echter de ontsporingen niet verhinderd. Daarop zie ik

vandaag bovendien enkele reacties die me verontrusten: een toegenomen cynisme ('ik zie die pandemie als een griep en wil dat men van mijn leven afblijft, dus feesten') of irrationalisme (complottheorieën, een snelle groei van extreemrechtse religieuze groepen – Qanon & Co – bewust populisme van Bolsonaro en zijn gelijken). Deze reacties wijzen een humanistische opstelling af: wat zouden we met de gehele mensheid rekening houden, als ons eigen leefpatroon daardoor moet veranderen? Ik roep op tot een andere reactie: we hebben deze snel suïcidale ontwikkelingen niet kunnen verhinderen. Mijn voorstel: het is dus minstens ook zaak om de oude humanistische begrippen en waarden kritisch te bekijken, deels te herijken en tot actie over te gaan. Zeker op de lange termijn is er behoefte aan een NEED-humanisme (zie deel 2).

Een deel van de negatieve antwoorden op de goedbedoelde waarden van gelijkheid en menselijke waardigheid zijn te wijten aan het onvoldoende ernstig nemen van humanisme door wie zich humanist noemt. Dat is althans mijn stelling. Historisch hebben we ons in dit deel van de wereld (ik zou dit aanduiden als continentaal West-Europa) als humanisten gericht op institutionele emancipatie: de manifeste en soms gedwongen inplanting van diverse christelijke en islamitische instituten (de kerken, de onderwijs- en sociaal-culturele netwerken, zorginstituten) heeft in alle westerse landen en in een aantal oudkoloniale gebieden instellingen gegenereerd die vanuit een bepaalde tekst of geloofsopvatting vele domeinen van menszijn vormgaven, bijstuurden, sanctioneerden of als ideaal inplantten. Vele humanistische initiatieven, van vaag gelovige tot vrijdenkende en atheïstische signatuur, hebben geijverd om dezelfde beschermde rechten, gelijkaardige instituten en financieringsvoorwaarden te verkrijgen als de 'kerken' of erediensten. Die strijd heeft in onze streken geleid tot een netwerk van instellingen, personeel en toegangswegen tot onderwijs, culturele vorming, morele bijstand in de zorg, met subsidiëring door de overheid. In België zijn zo de vrijzinnig-humanisten (bv. in de vorm van de koepel 'De Mens Nu') als organisatie grondwettelijk erkend, samen met een aantal andere 'erediensten'. Zoals P. Stouthuyzen al schreef in zijn inleiding op mijn zebraboek: die strijd is gestreden en met succes bekroond. Anders gezegd: de institutionele erkenning is verworven. Maar wat gebeurde ondertussen met de inhoudelijke groei in een tijdperk waar de wereld grondig en vermoedelijk structureel veranderd is? Is humanisme anno 2020 een onaanraakbare diamant die geslepen werd door Erasmus en tijdgenoten op basis van aanwijzingen die

zouden teruggaan op de Antieke Grieken? Hoe gaat dat humanisme dan om met de kolonisering en het nog steeds woekerende racisme? Hoe verhoudt het zich tegenover een neolibale roofideologie met 'vrije individuen' in een zogenaamd 'vrije markt', die aantoonbaar mee verantwoordelijk zijn voor de mondiale en levensbedreigende problemen die ik al een paar keer vermeldde? Of moet dat niet? Betreft het hier 'verschillende' invalshoeken? Hoezo dan? Als we elders in de wereld hongersnood en zelfs rampen door massale overstromingen veroorzaken door onze omgang met natuur en medemens, kunnen we dan 'thuis' nog altijd het goede blijven prediken zoals de voorvaderen dat uitdachten, zeker nu we als humanisten institutioneel dezelfde (voor)rechten genieten? Dat is best een moeilijk soort vragen. Maar kunnen we ze ontwijken, en toch nog humanist blijven? Of anders gezegd: wat kan die term inhouden in de wereldcontext waarin we vandaag terecht komen en waar 'het Westen' hoe dan ook één onder verschillende machten zal zijn?

Dit volstaat als inleiding. Hoe ga ik nu te werk? In twee kleine, inleidende hoofdstukken bespreek ik wat het begrip humanisme uit vorige eeuwen kan inhouden en wat de nieuwe context ons laat zien. Het eerste hoofdstuk zal bekend voorkomen, behalve in de verwijzingen naar niet-westerse vormen van humanisme. Het tweede hoofdstuk is niet enkel 'code rood', maar vermeldt ook een paar positieve trends. In de daarop volgende hoofdstukken doe ik voorstellen die het oude jasje van het humanisme niet gewoon naar de stomerij brengen, maar grondig hertekenen en van stijl veranderen. Die hoofdstukken zijn wervend bedoeld en werden opzettelijk 'verbindend' geschreven zoals de wat wollige modeterm dat aanduidt. Want wervende voorstellen zijn dringend noodzakelijk als we de groeiend polariserende en anti-sociale bewegingen van de voorbije decennia in de manifeste crisissituatie waarin de wereld beland is willen weerstreven. Ook als we de mens- en natuurbedreigende crisissen willen aanpakken, zal een herijken van het oude humanisme een troef zijn. Dat is mijn diepe overtuiging.